

- 39 Vö. Pogányné Rózsa Gabriella : A német katalogizálási hagyományok a magyar könyvtárakban. = Könyvtári Figyelő, 2002. 38–40. p.
- 40 Sallai István – Sebestyén Géza : A könyvtáros kézikönyve. Budapest : Művelt Nép, 1956. 187. p.
- 41 Haraszthy Gyula : Az Országos Könyvtárügyi Tanács és a magyar könyvtárügy időszerű kérdései. = Magyar Könyvszemle, 1957. 320. p.
- 42 A könyvtári munka 15 éves távlati fejlesztési terve / összeállították az állománygyarapítási, katalogizálási és olvasószolgálati szakbizottságok. [1958]. 8. P. MOL, A Művelődési Minisztérium Könyvtári Osztályának anyaga, Fond XIX-I-4-a.
- 43 Jegyzőkönyv felvétel... a Katalogizálási Szakbizottság 1959. június 23-án tartott ülésén. 1. p. MOL, OKT iratai, Fond XIX-I-25.
- 44 Vö. Barta Gábor (összeáll.) : A könyvtári munka szabványai. Budapest : Közgazdasági és Jogi Kvk., 1960.

Pogányné Rózsa Gabriella

Fél évszázad hazai lexikonkiadása*

Kovács Máté és a magyarországi lexikonkiadás

Kovács Máté pályafutását nem kell bemutatni e folyóirat hasábjain. Volt azonban egy olyan – sajnos, megvalósulatlan – elképzelése, amiről méltatlanul kevés szó esik a róla szóló életrajzokban. Kovács Máté arra törekedett, hogy a Pallas és a Révai lexikon után két évtizeddel végre elkészüljön az oly régóta hiányolt új magyar nagylexikon. Már 1951-ben felmerült az Akadémiai Kiadóban, hogy a magyar lexikonkiadás 300. évfordulójára, 1953-ra egyetemes lexikont kellene kiadni. Könnyen belátható azonban, hogy alig két év leforgása alatt nem lehetett újonnan összeállított lexikont szerkeszteni, annak pedig nem sok értelme lett volna, hogy újra kiadják a Pallast vagy a Révait. Az Akadémiai Kiadóban ennél többre vágytak: felállították a Magyar Tudományos Akadémiához tartozó Enciklopédia Bizottságot, amelynek feladata a leendő enciklopédia elvi és gyakorlati előkészítése volt. A bizottság vezetőjének Kovács Mátét nevezték ki. Az Enciklopédia Bizottság által kidolgozott koncepció a szerkesztési feladatokat az Akadémián belül megszervezendő önálló szerkesztőségre bízta. Az előkészítési munkálatok a társadalmi igények felmérésétől a külföldi és hazai példák elemzésén át egészen a tényleges szócikklista összeállításáig (vita a felveendő szócikkekről, minták megfogalmazása, jelölőrendszer, helyesírási szabályok egységesítése, utalórendszerek kidolgozása, illusztrációk: képek, grafikák, térképek, táblázatok összeállítása, bibliográfiák megszerkesztése.

* A tanulmány a Kovács Máté Alapítvány által 2003-ban kiírt pályázaton első díjat nyert dolgozat szerkesztett változata.

szócikkek megírása) hároméves munkát vettek igénybe (1954–1957). A végleges tervet a Minisztertanács 1956. szeptember 27-én a Magyar Közlönyben megjelent határozatával hagyta jóvá.

A készülő Magyar Enciklopédia a tervek szerint mintegy 100 000 szócikket tartalmazott volna, a megjelenést 23+1 kötetre tervezték, kötetenként 1000 A/4-es oldalon. Ami az illusztrációkat illeti: a szöveg között 25 000 kép, rajz, térkép, 700 többszínű és 400 egyszínű melléklet, valamint szövegen kívüli 220 színes térkép tette volna még vonzóbbá és szemléletesebbé az enciklopédiát. A sorszámozást tekintve a 24. kötetben teljes név- és tárgymutató jelent volna meg, kétféle csoportosításban, egyrészt a szakterületek szisztematikus rendjében, másrészt betűrendben. Számítva a komoly hazai érdeklődésre – ebből következően az előfizetésekre – a példányszámot 40–50 000-re tervezték. A kiadást alig tíz év leforgása alatt kívánták véghezvinni. 1959-ben az első három, majd utána minden évben újabb három kötet jelent volna meg. A Magyar Enciklopédiának nemcsak a szocialista magyar könyvkiadás termékének kellett lennie, hanem példaként kellett szolgálnia a polgári (kapitalista) országok számára. Nem véletlen, hogy Kovács Máté követendő mintaként említi a Bolszaja Szovjetszkaja Enciklopedija grandiózus kiadását. *„Az 50 kötetes Nagy Szovjet Enciklopédia, mint a világ első hatalmas szocialista enciklopédiája befejezéséhez közeledik, így a Magyar Enciklopédia az emberiség korszerű társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésére vonatkozó ismeretanyagot és az egyetemes emberi művelődés értékelését illetően szilárd támaszra találhat benne.”* De a „nagy testvér” követése mellett hazai indok is van a kiadásra, megfelelő a korban szokásos népszerűsítő propagandának: *„[...] a Magyar Enciklopédia hármas feladatot lát el. A népművelési munka számára tartalmazza az általános műveltség kibővített anyagát, e mellett a tudományos kutatást, valamint a termelőmunkát megbízható szakanyag közlésével és a további tájékozódást elősegítő bőséges válogatott bibliográfiával támogatja.”*¹

Kovács Máté a Magyar Enciklopédia mellé, annak tervezett megjelentetésével párhuzamosan – hasonlóan a francia Larousse vagy a szovjet vállalkozásokhoz – teljes magyar lexikonkiadási rendszert tervezett meg. Az Enciklopédia anyagából állították volna össze az egyes tárgykörök szerinti szaklexikonokat. Ezek az Enciklopédiában tárgyalt témaköröket aprólékos szócikkekre bontották volna szét, hogy a lehető legmélyebb ismereteket adják át, elsősorban a tudományokban jártasabb használók számára. A Magyar Lexikonok összefoglaló cím alatt 23+1 szaklexikon jelent volna meg, szakonként 2–3 kötetben: pl. Filozófiai Lexikon, Közgazdasági Lexikon, Társadalmi Lexikon, Nyelvészeti Lexikon, Világirodalmi Lexikon, Magyar Irodalmi Lexikon, Zenei Lexikon, Földrajzi Lexikon stb. A kiadásuk nagyrészt az Akadémián belül történt volna, de a könyvkiadás államosítása után bekapcsolták volna a kiadásba az újonnan létrehozott szakkiadókat, a Zeneműkiadót vagy a Mezőgazdasági Kiadót. A következő lexikon, amelynek kiadását Kovács Máté szorgalmazta, az Encyclopaedia Hungarica lett volna. Köteteiben külön jelentették volna meg a Magyar Enciklopédia anyagából a magyarságra (gazdaság, történelem, társadalom, művészetek) vonatkozó anyagot. Orosz, angol, német és francia fordításban készült volna el azzal a céllal, hogy a külföld számára megbízható forrásként álljon rendelkezésre. *„Ha ezek a lexikonok jó színvonalon elkészülhetnek, felmérhetetlen szolgálatot tehetnek azért, hogy országunkról és népünkről a világ népeinek közvéleménye a valóságnak megfelelő képet*

alakíthasson ki.”² Szélesebb olvasó- és vásárlóközönség számára tervezte meg Kovács Máté az Egyetemes Kis Lexikont, mely két, egyenként 1000 oldalas kötetben, 50 000 szócikkkel és illusztrációkkal a népművelés szolgálatába állt volna. Azt szorgalmazta, hogy ebben a jelenkor személyiségei, eseményei, tudományos eredményei kapjanak elsődleges szerepet. Újabb lexikoncsoportot alkottak volna a zseblexikonok, ezek az Egyetemes Kis Lexikon egy-egy ismeretterületét kibővítve tartalmazták volna. Egy-egy tudományág részleteinek, részterületeinek bemutatására, illetve bizonyos korosztályokat megcélözva tervezte meg Kovács Máté például a Rádiótechnikai Kis Lexikont, a Fényképészeti Kis Lexikont, a Sportlexikont, az Ifjúsági Kis Lexikont.

Felmerül a kérdés: vajon ez a nagyszabású lexikonkiadási terv megvalósítható lett volna-e? Bizonyosan nem egyszerű feladat, maga Kovács Máté sem egyik napról a másikra kívánta véghezvinni a kiadást, még ha égető szükség volt is ezekre a könyvekre. Mindenesetre javaslata ésszerűen átgondolt és logikus felépítésű rendszernek tűnik: „*Természetesen a központi tervezés és állami gondoskodás sem tehet csodát. [...] Nem pótolhatja egyetlen rohammal, néhány év leforgása alatt az összes hiányokat [...] új enciklopédiáink és lexikonaink hosszú sora messze tekintő távlati terv alapján, ésszerű rendben jöjjön létre.*”³ Az állami irányítás megfelelő biztosítéknak látszott ahhoz, hogy a lexikonok szép sorjában a könyvesboltokba, azokon keresztül a családok könyvespolcaira kerüljenek.

1957-re már világosan látszott, hogy „*főként gazdasági nehézségek miatt azonban a Magyar Enciklopédia előkészítése is meglassult, sőt átmenetileg egyelőre szünetel.*”⁴ Kovács Máté távozott a szerkesztőbizottságból, nehéz lehetett elfogadnia, hogy amiért dolgozott, tulajdonképpen a semmibe vész. A minisztertanácsi határozat szerint egy intézmény látta volna el a szakmai, egy másik pedig az állami felügyeletet a kiadások felett. A Magyar Tudományos Akadémián belül felállított Magyar Enciklopédia Szerkesztő Bizottsága a szellemi irányítást végezte, a Művelődésügyi Minisztérium Kiadói Főigazgatósága az anyagi (gyakorlati) feltételeket biztosította a kiadásokhoz. Hiába volt a szerkesztőbizottságnál szakmailag a lehető legjobb helyen a lexikonügy, mint később bebizonyosodott: az állami, politikai akarat és a permanens pénzhiány miatt a Magyar Enciklopédia nem jelent meg, helyette az Új Magyar Lexikont és szaklexikonok egész sorát adták ki. Utóbbiakban legalább a Magyar Enciklopédia szerkesztése során összeállított szócikkeket felhasználták.

A XX. század utolsó harmadának magyar lexikonkiadása

Fél évtizeddel a meghiúsult lexikonkiadás után mégis úgy tűnt, hogy sürgősen szükség van egy, a politika által (is) támogatott és ellenőrzött magyar lexikon kiadására. A kiadásnak természetesen igazodnia kellett az 1947-ben elkészült Nagy Szovjet Enciklopédiához. Az Új Magyar Lexikon 1960 és 1972 között az Akadémiai Kiadó gondozásában jelent meg. Ez a lexikon a maga 6+1 kötetével a közepes terjedelmű kézikönyvek közé sorolható. Ennél lényegesebb azonban, hogy mit képvisel: mint lexikon, amely maga a „naprakész örökkévalóság”, hűen tükrözi a magyarországi szocializmus éveit. Hiába írták a szerkesztők az előszóban, hogy „[...]

*társadalmi életünk rohamos fejlődése, ismereteink szakadatlan, páratlanul gyors haladása lehetetlenné teszi, hogy az országunkban elsőként megjelenő marxista–leninista szemléletű egyetemes lexikon cikkei mentesek legyenek minden hiányosságtól”,*⁵ a lexikont mégis rengeteg kritika érte. És nem elsősorban politikai meggyőződése okán: a szócikkeket az általánosítás és a szűkszavúság, az adatok területén a hiányosság és a pontatlanság jellemezte. Bibliográfiát ugyan közöltek a szócikkek végén, de csak a szűkített magyar nyelvű irodalomra hivatkozva. A legnagyobb figyelmet a politikai, történeti, közgazdasági, statisztikai adatokra fordították. Mégis: ezekben az évtizedekben ez volt az egyetlen könyvesboltokban kapható magyar kiadású általános lexikon.

A közelmúlt nagylexikon-kiadásának jellemző példája egy közismereti nemzetközi enciklopédia: a Britannica Hungarica és egy közismereti nemzeti lexikon: a Magyar Nagylexikon megjelentetésének története.⁶ 1993-ban és 1994-ben alig néhány hónap eltéréssel indult útjára két nagylexikon. A kiadók tudták, hogy kockázatos vállalkozásról van szó, hiszen a lexikon csak nyeli a pénzt az első kiadás során, bevételre csak a befejezés után, az újryomások során lehet számítani. Teljesen igaz a következő, a Népszabadság egy 1988-as cikk címébe foglalt megállapítás: Lexikon: kicsiben üzlet, nagyban küldetés!

Britannica Hungarica

A Britannica Hungarica a Magyar Világ Kiadó gondozásában jelenik meg. A kiadót 1988-ban hozták létre, hogy a gazdasági nehézségekkel küszködő Magyar Hírek című, a nyugati magyarságnak szóló időszaki kiadványt fenn tudják tartani. Az addig ingyenesen terjesztett lapot árusítani kezdték, de így is megtartotta olvasóközönségét, és a bevételekből származó nyereséget a kiadó könyvek megjelentetésére fordította. Ebben az időszakban egyértelmű volt, hogy az olvasó- és vásárlóközönség megbízható, pontos, időtálló és minden politikai szemléletől mentes lexikonra vár. Az is köztudott volt, hogy a Magyar Tudományos Akadémián belül is tervezik lexikon kiadását, de a tapasztalatok szerint inkább csak beszéltek róla, nem cselekedtek.⁷ Halász György, a kiadó vezetője az 1992-es Frankfurti Könyvvásáron vette fel a kapcsolatot az Encyclopaedia Britannica kiadójával. Halászt ide-oda küldözgették, majd végül munkatársaival Chicagóban, a Britannica központjában kötött ki. Egy évnyi kemény tárgyalássorozat, ezernyi biztosíték után a Magyar Világ Kiadó megszerezte az angol Britannica magyar fordításának jogát. A magyar kiadásban éppen ezért nincs copyright-jel a Magyar Világ Kiadó neve mellett: ők valóban csupán a fordítást végzik, de a szerzői jog teljes mértékben a chicagóiak tulajdona.

A magyar Britannica mégsem az angolszász kiadvány szolgálai másolata, éppen ellenkezőleg: rengeteg dologban különbözik attól. Az eredeti Britannica 30 kötete a lexikon típusú Micropaediára és az enciklopédia jellegű Macropaediára oszlik. A magyar kiadásnak ezt a kettőt kellett 18 kötetben egyesítenie. A magyar kiadónak joga volt magyar vonatkozású cikkekkal kiegészíteni minden kötetet, a kiegészítés terjedelme azonban nem haladhatta meg az eredeti szócikkmennyiség tíz százalékát. Eleinte még bátoratlanul bővítettek – ez az utolsó oldalon felsorolt szócikkek mennyiségéből is látszik –, később már egyre bátrabban nyúltak az

anyaghoz, de még így sem tudták kihasználni a tíz százalékot. Végül több mint 3000 szócikkkel egészítették ki a magyar kiadást. A beemelt magyar szócikkeknek is megvan a maguk sorsa: elküldik őket Chicagóba, ott lefordítják, majd néme-lyeket kiválasztva beemelik az eredeti, angol nyelvű Britannicába, illetve meg-küldik a többi nemzeti kiadás számára. Ez, ahogy Halász György fogalmazott: „*páratlan országimage-építés*”.⁸ Bizony, még az is előfordult, hogy magyar szer-zők javasolták új, nem magyar vonatkozású szócikkek (Nyikita Mihalkov, Bohu-mil Hrabal, Fritz Hundertwasser) felvételét a Britannicába. A chicagói szerkesz-tőség – elismerve figyelmetlenségét – el is fogadta a javaslatokat. Más esetekben a magyar szerzők javításokat eszközöltek az eredeti cikkeken (Andrej Tarkovszkij, Erdély), a szerkesztőség ezeket szintén elfogadta. A chicagói szerkesztőséggel való szoros együttműködést mutatja, hogy amint valami változás történik az ere-deti kiadásban, azt azonnal megküldik a magyar kiadónak is.

Az először Hollandiában, majd Olaszországban nyomtatott magyar Britannica Hungarica 1994 és 2001 között jelent meg. 18 nagy formátumú kötete elegáns sala-mander bőrbbe kötve, egyenként 800 oldalon, színes és fekete-fehér illusztrációkkal (képek, grafikák, térképek), aranyélmetszéssel, a kötés tetején a Britannica hivata-los jelképével, a bogánccsal – a skótok címernövényével – teszi még vonzóbbá az enciklopédiát. Utolsó kötete nagyszerű időzítéssel az Ünnepi Könyvhéten került forgalomba, jelenleg ez az egyetlen befejezett nagylexikon-kiadás Magyarorszá-gon. Az árát tekintve ma már nem olcsó mulatság: míg kezdetben a kötetek 5400 forintba kerültek, addig ma a kötetenkénti könyvesbolti ár 13 800 forint, a 18 kötet összesen tehát 248 400 forint. Az értékesítésnek azonban elenyésző hányada törté-nik könyvesboltokon keresztül, a többség inkább a kiadóban fizet elő a Britannicá-ra. Nem véletlenül, hiszen nem egy részlet-, illetve kedvezményes fizetési lehetőség áll azok rendelkezésére, akik maguk is házikönyvtáruk részeként szeretnék látni a Britannicát.

A két szerkesztő, Halász György és Széky János munkáját olyan ismert és elis-mert személyiségek támogatták, mint Pungor Ernő és Várszegi Asztrik. A magyar Britannica 59 923 szócikket és 15 185 utaló címszót foglal magába. Ebből 3175 szócikk magyar szerzők munkája, a többi fordítók készítette. A szócikkek végén található bibliográfiákban nemcsak a külföldi, hanem a magyarul megjelent legfon-tosabb szakirodalmat is számba veszik. A magyar kiadó tervei között szerepel, hogy a külföldi kiadáshoz hasonlóan a magyar is elérhető legyen CD-ROM-változatban.

Ami a Britannicát igazán értékessé teszi: a benne foglalt szócikkek megfogal-mazása kellemes olvasásélményt nyújt. Inkább könnyen érthető, érzelmekre és értelemre egyaránt ható irodalmi mű ez, nem pedig száraz és untató szakszöveg. Ha értékeléseket ad, azt nem elfogultan, hanem tárgyilagosan teszi, és nem mellőzi a humort sem. Ezzel még azokat is magához „csábítja”, akik egyébként nem szeretnek lexikont olvasni. Megint Halász Györgyöt idézve: „*A jó Isten se menti meg az olvasót ettől a nagyszerű sorozattól!*”⁹

Magyar Nagylexikon

Több mint négy évtizedet felölelő történet a Magyar Nagylexikon kiadása. Az ötvenes évek elején a Magyar Tudományos Akadémia égisze alatt elkezdődött

egy új nagylexikon kiadásának előkészítése, ám a megvalósítás sokáig váratott magára: sorra kudarcba fulladt minden kezdeményezés. A végleges munka 1987-ben indult el: az Akadémia elnöksége lexikon-szerkesztőbizottságot jelölt ki, megkezdődött a lexikon címszóanyagának összegyűjtése, az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségében kialakították a szerkesztés formai és tartalmi követelményeit. 1993-ban jelent meg az első kötet, ezt további három követte. Az Akadémiai Kiadó és Nyomda Kft.-t időközben privatizálta a Capital Pénzügyi Tanácsadó Rt., de az új tulajdonos, a holland Wolters Kluver cég nem vállalta a lexikon további kiadását. Ennek következtében a lexikonhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek a Capital Rt. Tulajdonában maradtak. A Capital tulajdonosai hiába fordultak a Magyar Tudományos Akadémiához, a Művelődési Minisztériumhoz, mindenhol csak az erkölcsi támogatást tudták biztosítani, „senki sem tudja vállalni a nagylexikon kiadásának terheit.”¹⁰ Ekkor döntöttek arról, hogy maguk folytatják a kiadást és 1997-ben megalapították a Magyar Nagylexikon Kiadó Rt.-t. A Magyar Nagylexikon fővédnökségét Gönz Árpád vállalta, a kiadást Soros György, a Művelődési és Közoktatási Minisztérium, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, a Magyar Millenniumi Kormánybiztos Hivatala és a Népszabadság Rt. támogatta. A folytonosságot akarták hangsúlyozni a kiadóváltás terén, ezért hasonlít nagyon a Magyar Nagylexikon Kiadó jelképe az Akadémiai Kiadó emblémájára. Az 5. kötet első lapján egy félmondat – „habent sua fata libelli” – jelzi, hogy változás történt: elkészült az ötödik kötet az Akadémiai Kiadó Lexikonszerkesztőségében, de a kiadását már a Magyar Nagylexikon Kiadó tette lehetővé. Ma már a kiadás pontosan ütemezett terv szerint halad: minden évben két kötet jelenik meg, májusban és novemberben.

Az elődök 18 kötetre tervezték a lexikont, de a megjelent négy kötetben csupán a B betűig jutottak el. Az eredeti szócikklista felülbírálatára ezért létrehozták az Akadémiai Konzultatív Szerkesztőbizottságot, melynek elnöke Vizi E. Szilveszter, az Akadémia elnöke. A feladat egyszerű volt: a listából csak kihúzni szabad, ha mégis új cikket kell felvenni, akkor helyette ki kell emelni egy másikat. A kényszerű csökkentés miatt a szócikkek terjedelmét is rövidebbre szabták „*lemondva bármiféle minősítésről, csupán adatokra, tényekre szorítkozva mutatva be személyt, országot, művészi alkotást, fogalmat*”,¹¹ ezáltal „*konkrét ismereteket akar adni mindenkinek, de úgy, hogy mégse váljon tudományos enciklopédiává [...]*”.¹²

A Gyomai Kner Nyomdában nyomtatott Magyar Nagylexikon utolsó kötete 2004 májusában jelenik meg. A 18 kötetben, kötetenként 954 oldalon, mintegy 1000 színes és fekete-fehér illusztrációval (kép, térkép) és mellékletekkel. A kezdetben 3800 forintos kötetenkénti előfizetői ár ma már 9250 forint, a teljes nagylexikon csomagára 125 000 forint. Az értékesítésnek közel 80 százaléka előfizetések útján történik, de mint alapl mű megtalálható a könyvesboltok többségében is. Mintegy 150 000 címszó szerepel a lexikon oldalain. Magyar szerzők által frott eredeti mű, mely tartalmazza az emberiség egyetemes történetéből mindazt, ami fontos, több mint 40 százaléka pedig magyar vonatkozású. A szócikkek végén bibliográfiát közölnek, amennyiben az adott témában nem áll rendelkezésre magyar nyelvű forrás, akkor a legfontosabb idegen nyelvű irodalom kerül bele.

Az adatok a legutolsó forrásoknak megfelelően, többszörös ellenőrzés után kerülnek a szócikkekbe, de időnként a sors is segít: Kovács Ági augusztusi olimpiai aranyérme már megjelent a 2000 novemberében kiadott, K betűt tartalmazó kötet-

ben. Természetesen a naprakészséget a betűhatárok mégis befolyásolják: Kertész Imre 2002-es irodalmi Nobel-díja csak a 18. kötet után megjelenő kiegészítő kötetbe kerülhet bele. Az egyes kötetekben középkori művekből vett iniciálék jelzik az új betű kezdetét. Néhány esetben ez problémát jelentett: a J iniciálét hosszas keresgélés után egy párizsi kódexből vették át, azonban Ű iniciálét – érthetően – sehol sem találtak, az U iniciálét pedig nem akarták átfesteni. Ezért inkább meghagyták az Ű nyomtatott változatát, iniciálás forma nélkül.

2004. március 15-én Mádl Ferenc köztársasági elnök Széchenyi-díjat adott át dr. Várnai Györgyinek, a Magyar Nagylexikon Kiadó vezérigazgatójának „A Pallas Nagylexikona után több mint 100 évvel az első önálló magyar nagylexikon létrehozásáért”.

XX. századi lexikonpör

Úgy tűnik, Magyarországon nem múlhat el lexikonkiadás pörösködés nélkül. Nem a kiadók rivalizálásáról van itt szó, ők ma már tudják jól, hogy mindketten másféle lexikont adnak ki, a közönség meg majd eldönti, melyiket kedveli jobban.

Már a kezdeteknél elkezdődött egy vita, mely a fordításeredetiség kérdését feszegeti. Nem új dolog ez a magyar könyvkiadásban, de még csak a magyar hétköznapiokban sem. Valaha Kazinczy és Kölcsey vitakozott ezen: míg Kazinczy a híres nemzetközi művek fordítását, addig Kölcsey az eredeti magyar művek írását tartotta elsődleges fontosságúnak. Majd a XIX. század első felében – „lexikonpör” kerekedett Wigand Ottó Közhasznú Esmeretek Tára című munkája körül, mivel ez a német Brockhaus-lexikon mintájára készült, tehát fordítás és nem eredeti magyar munka. Nem történt ez másként a kilencvenes évek közepén sem, amikor elkezdték megjelentetni az új nagylexikonok egyes köteteit. Eleinte többet kommentáltak a vitákat, mint a megjelent köteteket.

Sokan – néha név nélkül – írtak arról, hogy mennyivel könnyebb a Britannicának, mennyi támogatást kap, mennyivel egyszerűbb „csak” lefordítani egy bevált lexikont, és így tovább. Talán mindez igaz, de azoknak, akik a becsmélő cikkeket írták, figyelmébe ajánlhatjuk, hogy a Britannica soha egy rossz szót nem szólt a Magyar Nagylexikonról, sőt Halász György és Széky János is elismerte, mekkora feladatot vállaltak magukra Várnai Györgyi és munkatársai. „*a Magyar Nagylexikon nemcsak az utolsó magyar nyelvű nagylexikon lesz, hanem egyáltalán a Gutenberg-korszaknak hosszú évek óta az első [...], nulláról induló, előtörténet nélküli általános enciklopédiája.*” Ha a Britannica mégis figyelmeztetett a másik oldalról, azt csak a tapasztalatai alapján tette és nem rosszindulatból: „*az ötödik kötet után még körülbelül százharmincezer szócikk hátravan. Azaz egy cikkre a továbbiakban átlagosan kilenc-tíz sor jut. Mint gyakorló lexikonszerkesztőnek, vannak bizonyos tapasztalataim arról, milyen nehéz az egyébként kiváló szakembereket ennyire tömör, azonkívül precíz, eredeti, tárgyyszerű, magyaros és közérthető fogalmazásra bírni, avagy a beérkező szövegekből ilyen cikket esztergálni.*”¹³

Ilyen vélemények láttak még napvilágot, ráadásul névtelen cikkben: „*amíg a Magyar Nagylexikon megjelentetését a magyar állam semmivel sem támogatja, addig a Britannica Hungaricát a Magyar Hitel Bank igen jelentős összeggel*

szponzorálja, és ugyanakkor a Művelődési Minisztérium már a megjelenés előtt megvásárolta minden magyar középiskola számára.”¹⁴ De még hogy! Való igaz, hogy megvásárolták, ám az első kötet után visszaléptek, és közölték, hogy a többi kötetre nem tartanak igényt. Ott állt a kiadó 1500, első kötetében hiányos sorozattal. A minisztérium még a visszavásárlást is elutasította, mondván: az nem lehetséges.¹⁵

Pedig becsmérelni egy, a világ 11 nyelvére átültetett lexikont szintén nem túl okos dolog. „A ráébredés – nem mind arany, ami külföldről érkezik – hosszabb folyamat, amelyet igencsak lassít a külföldi cégek egyre fokozódó reklámhadjárata, melyet a magyar vállalatok még szerényebb formában sem tudnak követni. Ezt bizonyítja az adott példa is: a Magyar Világ Kiadó szinte naponta hirdeti a Britannicát a legnagyobb példányszámú napilapokban, az Akadémiai Kiadónak azonban erre nem telik. Itt lenne már az ideje, hogy nagyobb figyelmet fordítsunk saját szellemi termékeink és iparunk védelme érdekében.”¹⁶ Felmerülhet a kérdés, hogy amikor az Akadémiai Kiadó állami intézményektől kért segítséget, vajon miért nem kapott. A Britannica megjelenetése biztosabbnak tűnt, mint a Magyar Nagylexikoné, talán nem minden indok nélkül, ha csak azt nézzük, mióta hánykolódott a lexikon ügye a kiadóban még az állami irányítás idején, de később is.

Cáfolható az a feltevés is, hogy a Britannica nemzeti lexikon akarna lenni. Bencsik Gábor II. Rákóczi Ferenc példáján keresztül próbált kitérni arra, hogy [a Britannicát] „Magyar alaplexikonná alakítani éppúgy nem lehet, mint a Pallast ukránná, vagy az olasz nagylexikont németté”.¹⁷ Ez azonban a Britannicának sohasem állt szándékában, a nemzeti kiadásban mindig lehetőséget biztosít a kiegészítésre, az angol kiadás képpel illusztrálva említi a fejedelmet, a szabadságharcot és Rodostót, de meghagyja a magyar kiadás számára Mikes személyét és a Mercurius Veridicust.

Pungor Ernő személyében a „kritikus szemléletű” sajtó megtalálta azt a szerkesztőt is, akinek tevékenységét próbálták megkérdőjelezni a Britannica kapcsán – éppúgy, mint Döbrentéit az Esmeretek kapcsán. Pungort rendre érték a politikai és emberi támadások, „a két lexikon születése körüli időkben Pungor Ernő az akkori kormány támogatásával pályázott az Akadémia elnöki posztjára. A nagy erőket felvonultató küzdelem győztese Kosáry Domokos lett – ma ő fémjelzi az Akadémia lexikonát és Pungor Ernő a magyarított Britannicát”.¹⁸ Mindez inkább minősíti a cikk íróját, mint az említett személyeket.

Még – ha ugyan csak elméletileg is – a pör lehetősége is felvetődött, akárcsak az 1830-as években. Bencsik és Halász szópárbját idézhetjük: Bencsik: „Ha úgy tetszik, indítson új lexikon-pört. Százötven évvel ezelőtt, igaz, nem sikerült. Hátha ma nem ítéltetik kudarca.”¹⁹ Mire Halász: „Pöröket pedig ne csináljunk, volt már pör elég. A könyvkiadók csináljanak egyszerűen szép könyveket.”²⁰ Ungvári Tamás szinte békebíróként azt írta: „Mindkét vállalkozás honi erőknél kínál munkát, fordítóknak és tudósoknak egyaránt. Elismerés illeti tehát a kiadókat, az Akadémiaiakat éppúgy, mint a vállalkozó szellemű Magyar Világét az embert próbáló kísérletért.”²¹

A kezdeti viták már elcsendesedtek a Britannica Hungarica és a Magyar Nagylexikon kiadása körül. Így évek múltán mindannyian úgy érezhetjük, nem szabad pálcát törni egyik lexikonkiadás felett sem. Mindkettőre szükségünk van.

JEGYZETEK

- 1 Kovács Máté: A Magyar Enciklopédia előkészítése. = Magyar Könyvszemle, 1955. 1–2. 149.
- 2 Kovács Máté: A Magyar Enciklopédia és a korszerű magyar lexikonok előkészítésének irányelvei és eddigi eredményei. = Magyar Tudomány, 1957. 5–6. 191. p.
- 3 Ua.: 193. p.
- 4 Ua.: 188. p.
- 5 Új Magyar Lexikon. Bp., Akadémiai K., 1960. 1. köt. Előszó.
- 6 Külön köszönettel tartozom a dolgozatom elkészítéséhez nyújtott segítségért Nádor Attila szerkesztőnek a Magyar Világ kiadóból és dr. Várnai Györgyi vezérigazgatónak a Magyar Nagylexikon Kiadóból. Szándékomban állt a Révai Új Lexikonának bemutatása is, ám megkeresésemre a kiadóból nem kaptam választ.
- 7 Gunst Péter: A készülő Magyar Nagylexikon munkálatairól. = Könyvtáros, 1990. 3. 147–152. p.
- 8 A meggyőzést maga a könyv végzi el. Beszélgetés Halász Györggyel. = Könyvpiac, 1997. 1–2. 3. p.
- 9 Uo.
- 10 A mi nagylexikonunk. Beszélgetés Várnai Györgyivel. = Kritika, 1997. 11. 20. p.
- 11 Daniss Győző: Naprakész örökkévalóság. = Interpress Magazin, 2003. 11. 106–109. p.
- 12 A mi nagylexikonunk, i. h.
- 13 Széky János: A ti nagylexikonotok. = Kritika, 1998. 1. 7. p.
- 14 Melyik jobb? Nagy... Magyar... Britannica... = Print and Publishing, 1995. 25. 48. p.
- 15 N. Sándor László: Britannica félidőben. = Magyar Hírlap, 1997. október 16.
- 16 Melyik jobb? i. h.
- 17 Benesik Gábor: Lexikon-pör. = Népszabadság, 1994. október 28.
- 18 Uo.
- 19 Uo.
- 20 Halász György: Tárgyszerűen lexikonügyben is. = Népszabadság, 1994. november 14.
- 21 Ungvári Tamás: Egy lexikon és egy enciklopédia... = Népszabadság, Könyvszemle mell., 1995. január 7. 4. p.

Merc Hajnalka